

GAIUS JULIUS CAESAR'IN TARİHÇİ YÖNÜ

Oktay Akşit

*Historia scribitur ad nar-
randam non ad probandum*

Quintilianus

Gaius Julius Caesar, büyük bir politikacı ve kumandan olduğu gibi, tarih-yazımı alanında da önemli bir yer işgal etmektedir. Gençlik yıllarından itibaren bütün hayatı savaş, mücadele ve türlü meşakkat, kısaca, devamlı bir hareket içerisinde geçen Caesar, yazı san'atının çeşitli kolları üzerinde çalışabilme imkânını da bulmuştur. Hatta, Lâtin dilinin bir üstadı kabul edilmiş, "sadelik"¹ akımının önderi olmuştur. Hitabette, Cicero'dan sonra ikinci idi. Zamanında herkes tarafından sorulan (de ratione Latine loquendi) "Lâtince konuşma usulü hakkında"², uslûbun nasıl olması gerektiği sorusunu *De analogia* adlı eseriyle cevaplandırmıştır. Ayrıca, *Anticatores* ile, Cato'yu hedef tutmuştur. Hatta, çocukluğunda, *Hercules (Laudis Herculis)* ve *Oedipus* tragedia'larını da kaleme almıştır ki bunların neşrini Augustus men etmiştir³. Mektupları (*epistulae*) ayrı bir değer taşımaktadır⁴. Hatta, Plutarchos, Caesar'ın işlerinin çokluğu ve şehrin büyüklüğü sebebi ile dostlarıyla konuşmağa vakit bulamadığından, onlarla mektuplaştığını ve bu suretle Roma'da mektuplaşma

¹ H. J. Edwards, *Caesar, The Gallic War*, London, 1952, s. XVI v. d.

² Cicero, *Brutus*, 72, 253.

³ Suetonius, *De vita Caesarum*, (*Divus Julius*), LVI : "quis omnis libellos vetuit Augustus publicari..".

⁴ Plinius, *Naturalis Historia*, VII, 25, 91. : "scribere aut legere, simul dicere et audire solitum accepimus, epistolas..".

âdetini kurmuş olduğunu söylemektedir⁵. Bazı mektupları Cicero tarafından muhafaza edilmiştir⁶.

Fakat, Caesar'ın tarih-yazımı alanındaki özelliklerini bütünüyle önümüze seren eserleri, M. Ö. 58-52 yılları arasındaki Gallia'nın fethini içine alan yedi kitaplık *De bello Gallici commentarii* ile M. Ö. 49-48 deki dahili savaşları anlatan *De bello civili commentarii* dir. M. Ö. 51-50 yıllarında Gallia'daki olayları ihtiva eden ve Caesar'ın *De bello Gallico*'suna ilâve edilen sekizinci kitap ise, Caesar'ın yakınlarından Hirtius tarafından yazılmıştır. Bu husus, Hirtius'un Balbus'a yazdığı, sekizinci kitabın önsözünü teşkil eden mektuptan anlaşılmaktadır⁷. "*Dahili savaş*" (*Bellum Civile*) dan sonraki olayları anlatan *Bellum Alexandrinum*, *Bellum Africum* ve *Bellum Hispaniense* isimli kitapların yazarı ise bilinmemektedir.⁸

Caesar'ın *Bellum Gallicum*'u yazdığı ve neşrettiği yıl kaydedilmemiş olduğundan, bu konuda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bununla beraber, M. Ö. 46 dan evvel yazılmış olduğu kat'idir. Zira, Cicero, Caesar'ın bu eserinden bahsettiği nutkunu M. Ö. 46 da yazmıştır⁹. Diğer taraftan, Cicero'nun sadece *Bellum Gallicum*'u zikrederek, *Bellum Civile*'den söz etmeyişi, bu ikinci eserin henüz o tarihte yazılmamış olduğunu ifade etse gerektir. *Bellum Gallicum*'un hangi tarihte yazılıp neşredildiği hususunda başlıca iki grup eleştirmeci bulunmaktadır. Birinci gruptakilere göre¹⁰, yedi yılın olaylarını içine alan yedi kitap, her yıl sonunda ve böylece yedi yılda yazılmıştır. Fakat, Mommsen'in ileri sürdüğü deliller bu iddiayı ortadan kaldırmaktadır. Mommsen, yedi kitabın da bir arada ve bir defada yazılmış olmaları icabettiğini söylemektedir¹¹. Mommsen'in bu konuda en kuvvetli delili, *Bellum Gallicum*'un I. kitabının 28 inci bahsinde Caesar'ın burada söz konusu olan Haedu'ların, Boi'lerin kendi topraklarını-

⁵ Plutarchos, *Caesar*, 17. : «Λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων, τοῖς Φίλοις, ὀπιλεῖν Καίσαρα πρῶτον περὶ τῆς πηχανήσασθαι, τὴν κατὰ πρόσωπον...»

⁶ Cicero, *ad Familiares*, c. 56. : Gellius, XVII, 9.

⁷ Bak. F. Kraner, *G. Julii Caesaris Commentarii*, Lipsiae, 1861, VIII. kitap önsözü.

⁸ Suetonius, *Aynı eser*, LVI. : "Reliquit et rerum suarum commentarios Gallici civilisque belli Pompeiani. Nam Alexandrini Africique et Hispaniensis incertus auctor est".

⁹ Cicero, *Brutus*, 75, 234.

¹⁰ R. Holmes, *Caesar De Bello Gallico*, Oxford, 1914, s. IX v. d.

¹¹ Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, Berlin, 1875, III, s. 594.

da yerleşmelerine müsaade ettiklerini bildirmesinden sonra, "sonra kendileri ile hak ve hürriyette eşit şartlara malik olmalarını kabul ettiler" diye ilâve ettiği kısım teşkil etmektedir. Zira, Haedu'ların bu durumu elde etmeleri, Caesar'ın I. kitabı yazmış olması gereken tarihten yedi yıl sonraya, Vercingetorix ile savaşa başlaması sıralarına rastlamaktadır¹². O halde, Caesar, I. kitabı yazdığında, yedi yıl sonraki hadiseleri bilmekte idi ve bu ancak bu tarihten yedi yıl sonra mümkün olabilirdi. Diğer taraftan, Hirtius (VIII. kitap önsözü), Balbus'a mektubunda "biz ise onun (Caesar'ın) bu eseri ne kadar kolaylıkla ve ne kadar çabuk tamamladığımızı biliyoruz" demektedir ki bizce bu, Caesar'ın komutanların hepsini birlikte yazmış olduğunu açıkça göstermektedir. Zira, bunların "çabuk" yazılmış olmaları, herhalde, yedi yıl gibi uzun bir zamanı ifade etmiyor olmalıdır. Ayrıca, Cicero'nun kardeşi Quintus Cicero ve dostu Trebatius, Gallia'da Caesar'ın yanında bulunmakta idiler. Bunların, Caesar'ın her yıl böyle bir eseri yazmakta olduğundan bahsetmeyişleri, daha doğrusu haberdar olmayışları, bu eserin bu savaşların devamı müddetince yazılmamış olduğunu belirten diğer bir husustur¹³.

Bellum Civile'nin de aynı şekilde, her yıl değil fakat savaş sona erdiğinde yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, Caesar *Bellum Civile*, III. kitap 18. bahiste (bello confecto ab iis Caesar haec facta cognovit, qui sermoni inter fuerint) yâni, "savaş sona erdiğinde, Caesar yapılan işleri konuşmalarda hazır bulunanlardan öğrendi" demektedir. Aynı şekilde, III. kitabın 57 inci bahsinde, (ut postea confecto bello reperiebamus) ve 60 ıncı bahiste (ut postea bello confecto cognitum est) "savaş bittikten sonra" ifadesi kullanılmıştır. III. kitap, 16. bahisteki şu açıklama ise daha fazla dikkate değer: (quibus rebus neque tunc respondendum Caesar existimavit, neque nunc, ut memoriae prodantur, satis causae putamus) yâni "Caesar ne o zaman bu işlere cevap vermek gerektiğini düşündü ne de şimdi biz bunları hatırlatmaya kâfi sebep bulunduğunu zannediyoruz". Bu ifadedeki "o zaman" (tunc) ve "şimdi" (nunc) kelimeleri, yapılan işlerin önceliği ile, yazılışının yeni olduğunu, bizce, açık bir şekilde

¹² F. Kraner, *Aynı eser*, s. XVI. v. d.

¹³ F. Kraner, *Aynı eser*.

de belirtmektedir. Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere, *Bellum Civile* de her yıl değil, fakat savaş bittiğinde kaleme alınmış olmalıdır. Esasen, yukarıda bahsettiğimiz Cicero'nun (*Brutus*, 75, 262) *Bellum Gallicum*'u zikrederken *Bellum Civile*'den söz etmediği de, kanaatimizce, *Bellum Civile*'nin M. Ö. 46 yılından sonra, yâni dahili savaşların hitamından sonra yazılmış olmaları gerektiğini gösteren bir açıklamadır.

Bellum Gallicum'un yazılması için en uygun zamanın, Kraner, M. Ö. 51 yılı kışı olduğunu kabul etmektedir¹⁴. Zira, M. Ö. 52 ilâ 51 yılları arasındaki kış, Caesar'ın dinlenme devresi olarak vakit bulabildiği tek zamandır: M. Ö. 52 de, Caesar Vercingetorix ile mücadele etmekte idi. M. Ö. 50 de ise, bütün Gallia'da devletleri nizama sokmakla meşgul bulunuyordu. M. Ö. 49 da ise dahili savaşlar başlamış bulunuyordu. Mommsen da, başka sebepten, M. Ö. 51 yılının sona ermesinden önce, *Bellum Gallicum*'un yalnız yazılmış değil, hatta neşredilmiş olması da icab ettiğini söylemektedir¹⁵. Zira, Caesar, VII. kitabın 6 ıncı bahsinde, M. Ö. 52 yılında Pompeius'un tesiri ile kabul edilmiş olan fevkalâde kanunları tasvip ettiğini yazmıştır. Caesar, bu kanunlara dayanan bazı maddelere karşı itirazda bulunmuştu ki, bunu, Pompeius ile bozuştuktan sonra yapmış olması mümkün değildir. Holmes'a göre ise, bu kitaplar M. Ö. 50 de neşredilmiş olmalıdır¹⁶. Çünkü, bu yıl, Caesar'ın ilk konsulluğu ile hayatının sonunda savaşmadığı son yıl arasındaki tek müsait yıldır. Fakat, bizce, Holmes'un bu iddiası yerinde değildir. Zira, M. Ö. 50 de Caesar boş durmamış, Gallia'da devletlerle dostluk ve nizamanın teessüsü için uğraşmıştır. M. Ö. 50 yılı kışında Trever'lerin hududunda bulunmuş, daha sonra Mart ayında ise Roma ile anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır¹⁷. Bu hadiseleri takiben de Caesar ile Pompeius arasındaki çatışma alevlenmeye başlamıştır¹⁸. Bu sebeple, Caesar'ın bu sırada vakit bulmuş olması, bizce, mümkün

¹⁴ F. Kraner, *Aynı eser*, s. XVII ve s. XLVI.

¹⁵ Th. Mommsen, *Aynı eser*, V, 1895, s. 499, n. 1.

¹⁶ R. Holmes, *Aynı eser*, s. X.

¹⁷ Cicero, *ad Familiares*, VIII, II, 8; Caesar, *Bellum Gallicum*, VIII, 52 (Hirtius); Plutarchos, *Caesar*, 30; Appianos, *Bellum Civile*, II, 27.

¹⁸ Caesar, *Bellum Gallicum*, VIII, 52 (Hirtius); Plutarchos, *Pompeius*, 58; Appianos, *Aynı eser*, II, 30.

görülmemektedir. Bundan dolayı, *Bellum Gallicum*'un yazılması için en uygun zamanın M. Ö. 51 yılı kışı olması, yukarıda zikrettiğimiz sebepler göz önünde tutulunca, icabetmektedir.

Caesar'ın bizzat kendisinin, eserine (*commentarii*) "notlar" adını verdiği anlaşılmaktadır. Zira, Cicero (*Brutus*, 75, 262), "onun yaptığı işlerin notlarını yazdığını" (atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum) söylemektedir. Aynı şekilde, Hirtius (VIII. kitap önsözü) da bunu doğrulamakta ve "Gallia'da yaptığı işlerin notlarını" (commentarios rerum gestarum Galliae) yazmış olduğunu bildirmektedir. Suetonius'un kaydı bunu daha açık bir şekilde ifade etmektedir: "Pompeius'la yaptığı savaşın ve Gallia savaşının notlarını bıraktı" (re liquit et rerum suarum commentarios Gallico civilisque belli Pompeiani). Strabon ise, Caesar'ın bu eserinin adını âdeta Grekçeye çevirerek, zikretmektedir: (οὐτω δὲ καὶ ὁ θεὸς Καῖσαρ ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εἶρηκεν)¹⁹. Buradaki (ὑπομνήματα) ile lâtince (commentarii) aynı kökten gelen kelimelerdir. Zira, ὑπομνήματα ve com-men-tarii kelimelerindeki esas kök, müştereken bulunan -μνη ve -men dir. Bu sebeple, Strabon'un bu kaydı, Caesar'ın eserine bu adı vermiş olduğuna şüphe bırakmamaktadır.

Acaba Caesar'ın eseri "notlar" dan mı ibarettir? Bu konuda bizi yine Hirtius aydınlatmaktadır: Hirtius (VIII. kitap, Balbus'a mektup)²⁰, "bu notlar bu kadar büyük işler hakkında tarihçileri bilgiden yoksun bırakmamak için neşredilmişlerdi, fakat herkesin övgüsünü öylesine kazandılar ki, tarihçilerin bu fırsatı elde edemedikleri, hatta kaçırmış oldukları görülmektedir" demektedir. Bu açıklamadan, Caesar'ın eseri "notlar" şeklinde yazmış olduğu, fakat tarihî değerinin de mevcut olduğu, hatta genel bir takdir kazanacak kadar kıymet taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu gerçekten böyle midir? Başka bir deyimle, Caesar'ın eserinin tarihî değeri nedir? Bu konunun Caesar'ın devrinde de tartışmaya yol açmış olduğu görülmektedir. Dahili savaşlarda Caesar'ın hizmetinde çalışmış olan Asinius Pollio, "onların (eserlerinin) biraz dikkatsizce ve gerçeğe tam bağlı kalmaksızın bir araya getirildiğini zan etmektedir, zira birçok hususlarda Caesar

¹⁹ Strabon, IV, I.

²⁰ Krş. Suetonius, *Aynı eser*, (*Divus Julius*), LVI.

kendilerinin hareketlerine dair başkalarının verdikleri izahlara inanmaya pek müsait bulunuyordu; bizzat kendisi ya kasden veyahut unutkanlığından yanlış bilgi vermiştir; (Asinius Pollio) onları (Caesar'ın) yeniden yazacağını ve tashih edeceğini zannetmektedir²¹.

Asinius Pollio'nun burada sadece *Bellum Civile*'yi kastetmiş olduğu düşünülebilir. Fakat, aynı şeyi *Bellum Gallicum* için söylememiş olduğunu kabul etmemiz için de fazla bir sebep yoktur. Pollio'nun ifadesi, Caesar'ın eserini, görüldüğü gibi, açıkca hatalı ve hatta gerçeğe uymamakla suçlamaktadır. Ve hatta, Caesar'ın "kasden" hata yapabileceğini dahi söylemektedir. Gerçi, Caesar'ın onları düzeltebileceğini zannettiğini de ilâve etmektedir. Fakat, Caesar'ın eserini kusur bulmak için incelemiş olduğu da anlaşılmaktadır. Zira, diğer taraftan Cicero, kommentarların "sade, doğru ve zarif" olduklarını söylemektedir²². Hirtius tarafından da aynı şekilde bir açıklama yapılmıştır: "Başkaları bunların (kommentarların) ne kadar iyi ve kusursuz bir surette, biz ise ne kadar kolaylıkla ve ne kadar çabuk meydana getirmiş olduğunu bilmekteyiz. Zira, Caesar'da sadece yazı sanatının bütün mükemmeliyeti ve inceliği değil, fakat kendi kararlarını en gerçek şekilde açıklama kabiliyeti de mevcuttu"²³. Görülüyor ki, gerek Cicero ve gerekse Hirtius, Caesar'ın "doğru", "kusursuz" ve "en gerçek" şekilde yazmış olduğunda birleşmektedirler. Bu durumda, hangi tarafın hakikati ifade ettiğine inancağımız? Acaba, dostu Hirtius ve Cicero şahsî hayranlıklarına mı kapılarak böyle açıklamalarda bulunmuşlardır? Bu sorunun cevabını, şüphesiz, eserlerin bizzat kendilerinde aramak yerinde olacaktır. Burada, tabiatıyla, Caesar'ın her iki eserini bütün detayları ile incelemeye imkân yoktur. Fakat, bütünü hakkında ge-

²¹ Suetonius, *Agnt ger*: "Pollio Asinius parum diligenter parumque integra veritate compositos putat, cum Caesar pleraque et quae per alios erant gesta temere crediderit et quae per se vel consulto vel etiam memoria lapsus perperam ediderit; existimatque rescripturum fuisse."

²² Cicero, *Brutus*, 75, 262: "nudi enim sunt, recti et venusti"; Krş. Suetonius, *Agnt eser*, LVI.

²³ Caesar, *Bellum Gallicum*, VIII, Önsöz (Hirtius): "ceteri enim quam bene atque emendate, nos etiam, quam facile atque celeriter eos perfecerit scimus. Erat autem in Caesare cum facultas atque elegantia summa scribendi, tum verissima scientia suarum consiliorum explicandorum".

nel bir fikir vermek için, belli başlı noktalar üzerinde durulacaktır.

Caesar, *Bellum Gallicum* (I, 12) da, kendisinin Tigurin'leri mağlub ettiğini söylemektedir. Oysa, Appianos²⁴ ve Plutarchos²⁵ ta, bunun bizzat Caesar değil, fakat kumandanı Labienus tarafından yapılmış olduğu kaydedilmiştir. Bu iki açıklama Caesar'ın hatalı olduğunu ve bu galibiyetin şerefini kendisine mâl etmek isteyişini göstermektedir. Fakat, Kraner'e göre²⁶, Caesar'ın böyle yanlış bir ifade kullanması mümkün değildir. Zira, I inci kitabın 10. bahsinde Caesar, Labienus'u Genova'da bıraktığını söylemektedir. Sonra, yine I. kitabın 12 inci bahsinde Caesar'ın bu işlerle ne kadar yakından ilgilendiği görülmektedir. Ve sonra, bu galibiyet Labienus tarafından kazanılmış olsaydı, hiç bir subayın buna karşılık susmayacağı da düşünülmelidir, demektedir. Gerçi Caesar I. kitabın 10. bahsinde Labienus'u tahkimatın başında bıraktığı anlaşılmaktadır, fakat bu sonradan Labienus'un oradan ayrılmadığını kesin olarak gösteremez. Sonra, Labienus'un bu işi başarmasına karşı subayların bunun gizli kalmasına ses çıkarmayacaklarına biz de pek ihtimal vermemekteyiz. Yalnız, gerek Appianos ve gerekse Plutarchos'un bu şekildeki beyanlarını buna bağlamak da mümkündür: Bu kaynakların, Caesar'a muhalif taraftan ve hatta belki de bizzat bu savaşta bulunmuş subayların ifadelerini başka kaynaklardan almış olmaları da imkân dahilindedir. Ayrıca, Appianos'un açıklamasında "diğerlerini Caesar'ın" başardığını ve Plutarchos'un ise "bunlardan Tigurin'leri bizzat kendisi değil, fakat Labienus'un yendiğini" özellikle belirtmeleri bu savaşta Labienus'un kazandığını açık bir şekilde göstermekte ve bu hususta şüpheyi ortadan kaldıracak kesinliktedir. Esasen, Caesar'da rastlanan şayan-ı dikkat bir nokta da, kumandan ve subaylarının başarılarını gölgelemek gayretidir. Nitekim, bu sebepten, çok kere kumandanlarının isimlerini kullanmayarak (milites)

²⁴ Appianos, *Celt.* I, 3: «τοὺς μὲν οὖν Τιγυρίου ὑποστράτηγος αὐτοῦ Λαβιηνὸς ἐνίκησε, τοὺς δὲ ἄλλους ὁ Καῖσαρ.»

²⁵ Plutarchos, *Caesar*, 18: «τούτων τιγυρίνουσ μὲν οὐκ αὐτὸς ἀλλὰ Λαβιηνὸς πεμφθεῖς ὑπ' αὐτοῦ περὶ τὸν Ἄραρα ποταμὸν συνέτριψεν.»

²⁶ F. Kraner, *Agnt eser*, s. XII: krş., R. Holmes, *The Roman Republic*, Oxford, 1923, II, s. 281; A. Klotz, *Neue Jahrb. f. d. Klass. Altertum*, XXXV, 1915, s. 160.

"askerler" ve (nostri) "bizimkiler" gibi ifadelerle, özel isimleri ortadan kaldırarak dikkati kumandanlardan kıt'alara kaydırmaktadır²⁷. Bu usûl bir taraftan Caesar'ın hatalarını mazur göstermeğe yaramakta, diğer taraftan da kumandanların rolünü azaltma imkânını sağlamaktadır. Ve bundan, askerler yararlanmaktadır. Bazan da, subaylarını mazur gösterir görünmektedir. Kötü durumlarda, Caesar, (sui) "kendininkiler" ve (milites Caesari) "Caesar'ın askerleri" tabirlerini değil, fakat "bizimkiler" (nostri) demektedir. Bir avantajlı duruma geçtiklerinde ise, (nostri) yi kullanmaktadır. Bu durum, hem *Bellum Gallicum* (II, 11, 6; 23, 1-3; 24, 1; III, 19, 4; V, 17, 3; 22, 2; 26, 3) ve hem de *Bellum Civile* (II, 11, 3; 16, 3; III, 26, 1-4; 28, 1-5; 37, 6; 38, 4; 46, 5; 51, 6) için böyledir²⁸. O halde, görülüyor ki, Caesar, (sui) "kendininkiler" ve (milites Caesari) "Caesar'ın askerleri" ifadelerini iyi durumları belirtmekte kullanmıştır. Bu da, Caesar'ın kendi başarılarını öne sürdüğünü ve bunu özellikle yaptığını, işler karıştığında bunun kendisiyle ilgisini uzaklaştırmak ister gibi hareket ettiğini göstermektedir.

Nitekim, Caesar'ın buna benzer, olayları "gizleme" temayülünün başka bir örneğini de görmekteyiz: Florus, Pharsalos savaşında Germanlara ait kuvvetlerin zaferin elde edilmesinde çok büyük payı olduğunu bildirmektedir²⁹. Buna karşılık, Caesar, bu savaştan bahsettiği yerde, Germanlardan hiç söz etmemektedir³⁰. Caesar, sadece "üçüncü hat'dan" zaferin doğduğunu belirtmektedir³¹. Kraner, Caesar'ın Germanların bu savaştaki önemli rolünü belirtmeyeşine inanmamaktadır³². Zira, ona göre, III. kitabın 89. bahsinde zikredilen "zafere başlangıç veren" üçüncü hat'tın, yine III. kitap, 94. bahiste "münferid cohort'lardan" teşekkül ettiği bildirilmektedir ki işte bu hat'da Florus'un Germanlardan

²⁷ M. Rambaud, *L' Art de la Déformation historique dans les commentaires de César*, Paris, 1953, s. 298 v. d.

²⁸ M. Rambaud, *Aynı eser*, s. 300 v. d.

²⁹ Florus, IV, 2, 18 (11, 13): "auxilia sociorum, hinc Gallie Germanique".

³⁰ Caesar, *Bellum Civile*, III, 94.

³¹ Caesar, *Aynı eser*, III, 89: "ex tertia acie. . . . . eius diei victoriam in earum cohortium virtute constare".

³² F. Kraner, *Aynı eser*, s. XXIX.

müteşekkil birliği de mevcut olmalıdır. Caesar'ın bunu bilhassa belirtmeyeşi ise, bütün zafer payını onlara bahşetmek istemeyeşi olmalıdır. Hatta, Caesar'ın bu birliklerin şecaati ile zaferin kazanıldığını söylemesi, böyle bir durumun açıkca belirtildiğine bir delil kabul edilmelidir. Ve yine Kraner'e göre, Florus bu konuda öyle büyük bir otorite sayılmamalıdır, zira yanlışlıkla böyle bir kaydı ihtiva etmektedir³³. Gerçekten, bizce de, Kraner, Caesar'ın bilhassa bu "üçüncü hat'tı" belirtmesinde, önemli bir hususu işaret etmek isteyeşini görmekte haklıdır. Yalnız, Caesar'ın bunu kapalı bir şekilde ifade etmesi ve Germanların mevcudiyeti hakkında hiçbir imada bulunmaması, Caesar'ın şahsına karşı her türlü iyimserlik duyguları ile birlikte, bizi yine de tereddüde yöneltmek niteliktedir. Zira, Germanların büyük rolü olduğu anlaşılan bir savaşta bunun tamamen örtülerek, belirsiz bir ifade kullanılması, bu önemli payın ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Florus'un bu kaydının mevcut olmadığı düşünülünce, Kraner'in iddia ettiği gibi "üçüncü hat'da" Germanların da yer almış olduklarını hatırıma getirmek durumunda dahi olmayacaktık. Bu sebeple, bizce Kraner Caesar'ın açıklamasından, fazla bir çaba ile, bulunmayan anlamları çıkarmak istemektedir.

Sonra, Caesar, İskenderiye kütüphanesinin yanışından tek kelime ile dahi bahsetmemektedir. Oysa, Plutarchos³⁴, Dio³⁵ ve Marcellinus³⁶ bunu nakletmektedirler. Marcellinus, bu yangın olayında Caesar'ı suçlu bulmaktadır: In quo bybliothecae fuerunt . . . . bello Alexandrino cum diripitur civitas, sub dictatore Caesare conflagresse. Plutarchos ise, Caesar'ın filusunun Mısırlılar tarafından zapta kalkışılması üzerine, Caesar'ın kendisini kurtarmak için bu filoyu yakmak zorunda kaldığını, fakat ateşin tersa-neden saraya atlamasıyla büyük kütüphanenin yandığını bildirmektedir: δεύτερον δέ περικοπτόμενος τὸν στόλον ἡγαγκάσθη διὰ πυρὸς ἀπώσασθαι τὸν κίνδυνον, ὃ καὶ τὴν μεγάλην βιβλιοθήκην ἐκ τῶν νεωρίων ἐπινεμομενον δίεφθειρε. Görüldüğü gibi, Caesar bu

³³ F. Kraner, *Aynı eser*, s. XXX: "Non tanta igutur videtur Florus auctoritas, ut Caesarem, quo suis eam gloriam vindicaret, falsa tradidisse et de Germanis tacuisse putemus".

³⁴ Plutarchos, *Cassar*, 49.

³⁵ C. Dio, XL, 48.

³⁶ A. Marcellinus, XXII, 16, 13.

önemli olayın, hiç şüphesiz kendisinin sebebiyet vermesinden, sözünü etmemektedir. Oysa, bunu olduğu gibi itiraf etmesi icabederdi. Böylelikle, belki kendisini mazur dahi gösterebilirdi. Bunu yapmamakla Caesar, eserini kötü etkilerden uzak tutmak istemiş olmalıdır. Fakat, tarihi bir vakıayı hafzetmesi Caesar'ın eserinin mevsukiyetini bilmek isteyenlere bu hususu göz önünde bulundurmaları gerektiğini hatırlatacaktır.

Başka bir yerde Caesar, mağlûb ettiği Massilia'lılardan, sadece, silâh, yiyecek ve gemi ile hazinelerinden para temin ettiğini nakletmekte³⁷, fakat Dio'nun kaydettiği gibi³⁸, arazilerinin büyük kısmını talan etmesinden söz etmemektedir.

Bunun gibi, Caesar, Pompeius'a emirlerinin götürülmesini emrettiği Magius'un geri gönderilmemesine hayret ettiğini söylemektedir³⁹. Oysa, Cicero'dan öğrendiğimize göre⁴⁰, Pompeius Magius'u sulh hakkında görüşmek üzere Cicero'ya göndermiştir.

Caesar, İskenderiye'de kendisinin yola çıkmasına muhalif rüzgârların mani olduğunu bildirmektedir⁴¹. Oysa, Caesar'ı bu sırada tutan sebep Kleopatra'ya karşı sevgisidir. Bununla beraber, Caesar, itibar ve şerefini zedeleyecek hadiselerden çekindiği için bunu itiraf etmekten sakınmıştır⁴².

Bunun gibi, *Bellum Gallicum*'da da bu çeşit bir çekinme göze çarpmaktadır. Caesar, M. Ö. 56 yılı Nisan ayında, Pompeius ve Crassus ile bir birlik kurmuşlar ve devlete karşı yeni bazı kararlar almışlardır⁴³. Caesar, kommentarlarında bundan da, tesadüfen söz etmiyor değildir. Bunun Gallia savaşlarıyla ilgili olmadığı ve bu sebepten Caesar'ın susmuş olduğu ileri sürülmüştür⁴⁴. Fakat, bizce, bu doğru değildir. Zira bu birliğin kurulması Gallia savaşlarıyla doğrudan doğruya ilgili olduğu gibi, Caesar'

³⁷ Caesar, *Bellum Civile*, II, 22; Bk. F. Kraner, *Aynı eser*, s. XXIX.

³⁸ C. Dio, XLI, 25.

³⁹ Caesar, *Aynı eser* I, 26: "ac tametsi magnopore admitrabatur Magium, quem ad Pompeium cum mandatis miserat, ad se non remitti".

⁴⁰ Cicero, *Ad Atticum*, IX, 13 A: "Pompeius est Brundisii. Misit ad me N. Magium de pace".

⁴¹ Caesar, *Aynı eser*, III, 107: "ipse enim necessario etesius tenebatur, qui navigantibus Alexandria flant adversissimi venti".

⁴² F. Kraner, *Aynı eser*, s. XXIX.

⁴³ R. Holmes, *The Roman Republic*, II, s. 74 v. d. ve s. 229.

⁴⁴ F. Kraner, *Aynı yer*.

ın gelecekteki tutumunu hazırlayan bir adım olmuştur. Ancak, Caesar, devlete karşı girilen böyle bir anlaşmanın kendisi aleyhinde söz konusu olmasından çekinerek, bunu bizzat itiraf etmek istememiştir.

Britanya hakkında bilgi verdiği V. kitabın 12. bahsinde, burada bronzun meskukat yerine kullanılmış olduğunu söylemesi izahı güç bir durumdur. Britanya'nın orta kısımlarında kalay istihsal edildiği hakkındaki kaydı ise yanlıştır. Zira, kalay her zaman güney-batı yarımadasındaki Devon ve Cornwall'dan elde edilmiştir⁴⁵. Sonra, aynı bahiste, Caesar, Britanya'da hiç akgürgen (fagus) ağacının bulunmadığını özellikle (praetar fagum) söylemektedir. Oysa, Caesar'ın Britanya'da takip ettiği yol boyunca akgürgen ormanları pek bollukla mevcuttur; hatta, yer altında kalmış orman kalıntıları, Caesar'ın zamanından önce de Britanyada akgürgenin bulunduğunu isbat etmektedir.

Bununla beraber, Caesar, kötü durumlarda kalmış olduğunu zikretmekten de kaçınmamıştır: Dyrrachium'da Pompeius'un zaferi, daha iyi bir taktik kullanmadığı için kaybettiğini, yoksa kendilerine mağlûbiyetin mukadder olduğunu açıkca itiraf etmiştir⁴⁶. Bu husus, Plutarchos⁴⁷ ve Suetonius⁴⁸ tarafından da teyid edilmektedir. Fakat, burada, Caesar'ın bu yenilgiden kurtulmaları olayından yine kendisine bir övünme payı çıkardığına da dikkat etmek gerekir. Nitekim, aynı bahiste Caesar, kendisinin bütün savaş nizam ve şartlarını değiştirmek zorunda kaldığını belirtmektedir ki, bu sayede yani kendi askerî dehası ile bunu parlak bir zafere çevirmesini bilmiştir.

Fazla önem vermediği, fakat aslında tehlikeli birer macera olan olayları eserinde nakle lüzum görmemiştir. Meselâ, Dyrrachium savaşından önce, ordusunun bir kısmını bıraktığı Brundisium'dan, boş yere bekledikten sonra, gelmediğini görünce tek başına ufak bir sandala binerek oraya gitmek istemiş ve korkunç dalgalar tarafından mahvolmak üzere iken dönmek zorunda kalmıştı⁴⁹.

⁴⁵ H. J. Edwards, *The Gallic War*, s. 607 v. d.

⁴⁶ Caesar, *Bellum Civile*, III, 70; 73.

⁴⁷ Plutarchos, *Caesar*, 39.

⁴⁸ Suetonius, (*Divus Julius*), 38.

⁴⁹ Plutarchos, *Aynı eser*, 38; Suetonius, *Aynı eser*, 58; C. Dio, XL, 46; Florus, IV, 2, 7.

Caesar, düşmanı hakkında pek fazla cömertçe yazmıştır: Nervi'lerle yaptığı savaşta, bunların cesaret ve seçaatlerini övmekten çekinmemiştir⁵⁰. Gallia'lıların maneviyatlarının yüksekliğini ve her söylenen emri yapmayı vazife saydıklarını açıkca anlatmaktadır⁵¹. Buna karşılık, kendi askerlerinin hatalarını, disipsizliklerinden dolayı onları azarladığını, emirlerini dinlemeyişlerini de itiraf etmiştir⁵². Caesar'ın bu tarafı, onun her zaman, herşeyi gizlemek yoluna gitmediğini göstermektedir.

Caesar'da göze çarpan diğer bir nokta da, kesin olarak bilmediği hususlarda şüphesini bildirmesidir⁵³. Çok kere, "öyle zannediyorum ki" haud scio (*Bellum Gallicum*, V, 54, 5), "bana öyle görünüyor ki" mihi . . . . . videntur (*Bellum Gallicum*, VI, 14, 4), "zannediyorum ki" video (*Bellum Gallicum*, VI, 24,2) gibi ifadelerle şahsî kanaatlerini belirtmekte, olayları karşılaştırma imkânını vermektedir. Böylece, önemli bir husus olan objektif kalma arzusunun da ortaya koymaktadır. Hatta, Caesar, birinci şahıs tekilde konuştuğu halde, kendisini üçüncü şahıs tekilde özne olarak kullanmaktadır⁵⁴. Meselâ, (*Bellum Gallicum*, IV, 17,1: Caesar his de causis quam commemoravi Rhenum transire decreverat) yâni "Caesar bahsetmiş olduğum sebeplerden dolayı Rhen'i geçmeğe karar vermişti"; (IV, .27,2: quem supra demonstraveram a Caesare . . . .) "yukarıda göstermiş olduğum gibi Caesar tarafından"; bazan başka bir yazarmış gibi ifade kullanmaktadır: (*Bellum Gallicum*, II, 24,1: dixeram) "söylemiştim"; (IV, 16,2: commemoravi) "bahsettim"; (*Bellum Civile*, III, 15,6: demonstravi) "gösterdim"; birçok yerlerde de yalnız Caesar, yazardan ayrı bir özne olarak geçmektedir ki, bu ise her iki eserin başlıca özelliklerinden birini hatta en şayan-ı dikkatini teşkil etmektedir: (*Bellum Gallicum*, I, 7, 10,15; II, 1, 2, 5 etc.; III, 1, 7 etc.; *Bellum Civile*, I, 1, 3, 5, 7 etc.; II, 13, 17 etc.; III, 1, 2, 5, 6, etc). Acaba

⁵⁰ Caesar, *Bellum Gallicum*, II, 27; Bak. R. Holmes, *De Bello Gallico*, s. XVII.

⁵¹ Caesar, *Aynı eser*, VII, 30.

⁵² Caesar, *Aynı eser*, VII, 52.

⁵³ Caesar, *Aynı eser*, VII, 5: "quod nihil nobis constat, non videtur pro certo esse proponendum".

⁵⁴ A. Klotz, Paullly-Wissowa, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, X, I, 268 v. d. Lâtinco metinde Caesar I. şahıs tekilde konuşmaktadır. Oysa Klotz bunu I. şahıs çoğul olarak göstermiştir.

Caesar'ı bu şekilde bir yazış sistemine sevkeden sebep nedir? Bizce bu, Caesar'ın kendi yaptığı işleri okuyucuya yine kendi ağzından doğrudan doğruya hitaberek anlatmak istememesi olmalıdır. Bu ise, Caesar'ı okuyucunun gözünden uzak tutmağa yaramakta, böylece hem kendi işlerini daha tesirli bir usülle nakletme imkânını elde etmekte, hem de eserinin objektif bir tutum kazanmasını sağlamaktadır. İşte bu stil Caesar'ın tarafsız kalma arzusunun görünüşü olarak kabul edilebilir. Yalnız, bu yazış türünün altında gizli bir kendini koruma hissetmek de mümkündür. Zira Caesar'ın bu stili yine kendi lehine olmaktadır: Caesar, "ben yaptım" demiyor, fakat "Caesar yaptı" diyor. Bu ise, bir avukatın müekkilini korumasına benzetilebilir. Esasen, Caesar'ın yorumları yazmasının gerçek sebebi, yaptığı işlerin isabetini ve doğruluğunu Roma halkına inandırmaktı. Bu itibarla, böyle bir yol seçmesinin sebebi anlaşılabilir.

Fakat, netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, Cicero, Suetonius, Cassius Dio, Plutarchos ve diğer yazarların Caesar'da bulunmayan muhtelif kayıt ve işaretlerine ve hatta Caesar'ın eksik veya hatalı ifadelerine rağmen, Gallia'nın fethinin yedi yıllık tarihi hakkında başlıca otoritemiz bizzat Caesar'ın kendisidir. Dahilî savaşlara dair en geniş bilgiyi yine ondan öğrenmekteyiz. Ayrıca tarif ve tasvir ettiği yerleri görenler ondaki kesin müşahede kabiliyetini takdirle kabul etmektedirler⁵⁵. Eserlerinde çizdiği harekâtın pek çoğu, onun kendi gözleri önünde icra olunmuştur. Bir muharebe veya kuşatmada vuku bulanları müşahede hususunda pek az tarihçiye nasip olan fırsat ve imkânlar malik bulunuyordu. Bu sebepten, eserleri ayrı bir değer taşımaktadır. Bununla beraber, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi bazı yanlış veya hatalı ve noksan tarafları bulunduğu da bir gerçektir. Bu sebeple, Caesar'ın dikkatle okunarak ihtiyatlı davranılması icabetmektedir. Ancak bu suretle hata yapmaktan kaçınmak mümkündür. Fakat, yine tekrarlamak yerinde olur ki, bu eşsiz kumandan ve devlet adamının her iki eseri de, kusurlarına rağmen, çok kıymetli bilgiler de ihtiva etmektedir. Caesar'ı bir tarih-yazarı olarak tanıtan da bu tarafıdır. Esasen, Caesar bir "tarih" (historia) değil, fakat "notlar" (commentarii) yazmıştı. Eseri, "tarih-

⁵⁵ R. Holmes, *De Bello Gallico*, s. XVI v. d.

çileri bilgisiz bırakmamak'' (ne scientia. . . . scriptoribus deesset) ⁵⁶ amacı ile kaleme alınmıştı. Bundan dolayı Caesar'ın bir tarihçi gibi hareket etmediği, daha doğrusu buna pek fazla önem vermemiş olduğu düşünülebilir. Bunun için Caesar'ın hatalarını ararken bu hususun da göz önünde bulundurulması yerinde olur, kanaatindeyiz.

⁵⁶ Caesar, *Bellum Gallicum*, VIII, Önsöz (Hirtius). Krş. Suetonius, (*Divus Julius*), LVI.